

Basisprincipes

Over de mens

1. Elk mens is uniek.
2. Elk mens mag zijn persoonlijkheid ontdekken, ontwikkelen en vormen.
3. Elk mens wordt erkend, gezien en benaderd als volledig persoon.
4. Elk mens is een sociaal wezen en ontwikkelt zich in relatie tot anderen, de natuur en cultuur.
5. Elk mens is een cultuurdrager en cultuurvernieuwer.

Over de samenleving

6. Mensen werken aan een samenleving die de unieke waarde van de ander respecteert. Mensen werken aan een vreedzame, rechtvaardige samenleving.
7. Mensen werken op basis van gelijkwaardigheid aan omgaan met verschillen, veranderingen en conflicten.
8. Mensen gaan duurzaam om met de aarde, het milieu, de natuur en cultuur.

Over de school

9. De school werkt vanuit een pedagogische grondhouding.
10. De school leert je samenleven.
11. Samen spreken, spelen, werken en vieren vormen de basisactiviteiten van het onderwijs. De onderwijsinhoud sluit aan bij de belevingswereld van het kind en de maatschappelijke context.
12. In de school leert het kind initiatief en verantwoordelijkheid te nemen.
13. Het leren en ontwikkelen vindt plaats door gestuurd en zelfstandig leren en werken. Wereldoriëntatie is het hart van het onderwijs.
14. Kinderen maken deel uit van heterogene stamgroepen, waar ze zowel in heterogene (tafel)groepen als individueel werken en leren.
15. In de school kijken we samen met het kind naar de ontwikkeling van het kind ten opzichte van zichzelf, in het perspectief van te behalen doelen.
16. De school is een relatief autonome gemeenschap van kinderen, hun ouders, het team en andere betrokkenen.
17. In de school leert en werkt het team als een stamgroep.

Toelichting op de basisprincipes

Inleiding

De basisprincipes geven duiding aan het Jenaplanconcept. Die duiding is tijd en plaats gebonden. In de jaren 1980 zijn ze voor het eerst geformuleerd en het is dus goed om ze te herzien. Dat is gedaan in het jaar dat het Jenaplanconcept 100 jaar bestaat: 2024.

De basisprincipes zijn waarden en normen voor het denken en handelen binnen het Jenaplanconcept. Ze geven een gemeenschappelijke richting. Ze zijn vrij algemeen en abstract geformuleerd. Daar is bewust voor gekozen. Het Jenaplanconcept is een concept dat in elke situatie geïnterpreteerd moet worden. Elke periode/tijd, elke school, elke stamgroep en elke stamgroepleider hebben specifieke kenmerken en die vragen om een gerichte toepassing van de basisprincipes. Op die manier helpen de principes om inhoud, vorm te geven aan het Jenaplanconcept op elke school, in elke stamgroep.

Het is aan elke school, aan elke team, aan elke stamgroepleider om met elkaar de principes invulling te geven, zodat naar zichzelf en naar derden verantwoord kan worden hoe het Jenaplanconcept op die school inhoud en vorm wordt gegeven. Door gesprek, door gedachtewisseling worden de principes concreet en kan de praktische waarde van de basisprincipes worden vormgegeven. Jenaplanopleiders spelen hierin ook een rol, in de begeleiding en scholing van teams en individuele stamgroepleiders.

In de toelichting is ervoor gekozen om per domein (mens, samenleving, school) een toelichting te schrijven. De basisprincipes hangen nauw met elkaar samen en tussen de domeinen zijn veel overeenkomsten. Het toe- of uitlichten van één principe doet daar geen recht aan. Gezamenlijk bieden deze principes een stevig fundament voor een onderwijsbenadering die gericht is op de holistische groei van kinderen, met aandacht voor hun uniciteit, sociale verbondenheid en verantwoordelijkheid in de samenleving.

Over de mens

De erkenning dat elk mens uniek is, vormt het startpunt van het Jenaplanonderwijs. Deze uniciteit wordt niet alleen gezien als een gegeven, maar ook als een kans om persoonlijke talenten en mogelijkheden tot bloei te laten komen. Petersen (1985) benadrukt dat dit vereist dat elk kind de vrijheid krijgt om zichzelf te zijn en te worden, binnen een omgeving waarin het zich veilig en gewaardeerd voelt. Binnen het Jenaplanonderwijs wordt daarom een rijke en flexibele leeromgeving geboden, waarin kinderen worden uitgedaagd hun potentieel te ontdekken en te ontwikkelen (Both, 1997).

Daarbij staat centraal dat ieder mens zijn/haar persoonlijkheid mag vormen in een dynamisch proces van leren en groeien. Velthausz en Winters (2014) benadrukken dat deze groei niet alleen individueel, maar ook relationeel is. In het Jenaplanonderwijs wordt dit onder andere vormgegeven door middel van samen spreken, samen werken en samen spelen en samen vieren. Dit sluit aan bij de overtuiging dat kinderen leren in interactie met anderen, zoals ook benadrukt wordt in Vygotsky's theorie over leren (1978).

Elk mens wordt binnen het Jenaplanonderwijs gezien als een volledig persoon, wat inhoudt dat niet alleen cognitieve, maar ook fysiologische, emotionele en sociale aspecten van ontwikkeling aandacht krijgen. Dit idee van integrale mensontwikkeling vindt zijn weerslag in de praktijk van Jenaplanscholen, waar kinderen als gelijkwaardige deelnemers worden erkend en actief bijdragen aan hun leerproces (Both, 1997). We willen dus altijd aandacht geven aan het kind in zijn geheel: cognitief, creatief, fysiologisch, sociaal, emotioneel en alle talenten waarderen.

Daarnaast benadrukt het Jenaplanonderwijs dat mensen sociale wezens zijn die zich ontwikkelen in verbinding met anderen, de natuur en cultuur. Velthausz en Winters (2018) beschrijven hoe Jenaplanscholen kinderen bewust maken van hun verantwoordelijkheid voor de gemeenschap en de wereld om hen heen. Dit sluit aan bij Petersens visie dat onderwijs kinderen moet helpen om harmonie te vinden tussen persoonlijke ontwikkeling en maatschappelijke betrokkenheid.

Tot slot ziet het Jenaplanonderwijs elk mens als zowel cultuurdrager als cultuurvernieuwer.

Dit betekent dat kinderen niet alleen tradities en kennis overnemen, maar ook worden gestimuleerd om kritisch en creatief te reageren op die tradities en de maatschappelijke cultuur. In

Basisprincipes (versie 2024) - 2.

een Jenaplanschool wordt gezocht naar een balans in de driehoek behoud, vernieuwing en kritisch denken. Kinderen leren zich te verhouden tot de bestaande en toekomstige samenleving en een actieve bijdrage te leveren aan een rechtvaardige en dynamische samenleving. Biesta (2015) noemt dat het (Jenaplan)onderwijs kinderen moet helpen om aan te komen in de samenleving (zie ook kopjes 'over de samenleving' en 'over het onderwijs').

Over de samenleving

Het Jenaplan legt de nadruk op de ontwikkeling van kinderen als actieve en kritische burgers in de samenleving. De stamgroepleider speelt hierin een cruciale rol: hij/zij begeleidt kinderen in hun proces om zich te verhouden tot de maatschappij. Dit aankomen in de samenleving is geen kant-en-klaar product, maar een proces waarin kinderen voortdurend nieuwe kennis, vaardigheden en attitudes ontwikkelen. Volgens Biesta (2015) is onderwijs een dynamisch proces dat risico's en onzekerheden met zich meebrengt. Leren is een zoektocht die zich voortdurend vernieuwt, waarbij kinderen niet simpelweg de samenleving moeten binnenkomen als een "kant-en-klaar product", maar als actieve deelnemers die hun eigen positie in de samenleving steeds opnieuw moeten ontdekken. Ze helpen de democratische grondbeginselen van de samenleving kritisch-constructief te ondersteunen en waar nodig te vernieuwen.

Volgens Both (1997) is leren in het Jenaplan een sociaal proces. Het leren gebeurt in samenwerking met anderen, binnen de stamgroep en met de gemeenschap. In een Jenaplanschool leren kinderen niet alleen van hun stamgroepleider, maar ook van en met elkaar. Velthausz en Winters (2014) benadrukken dat kinderen door middel van samenwerking, gesprek en gezamenlijke activiteiten sociale vaardigheden ontwikkelen die hen voorbereiden op het leven in een diverse samenleving. Dit sociale leren bevordert de ontwikkeling van belangrijke vaardigheden zoals samenwerken, communiceren en het oplossen van conflicten.

Een principe in de Jenaplanschool is differentiatie. Both (1997) stelt dat het onderwijs moet uitgaan van de verschillen tussen kinderen. In plaats van een aanpak voor iedereen te hanteren, wordt gekeken naar de individuele behoeften, sterktes en talenten van het kind. Dit biedt ruimte voor het kind om op zijn of haar eigen manier bij te dragen aan de gemeenschap. Zoals Velthausz en Winters (2014) opmerken: "Uitgaan van verschillen ligt aan de basis van het Jenaplan, waarin ieder kind de ruimte krijgt om te groeien op zijn of haar eigen tempo en manier." Dit sluit aan bij het idee van Biesta (2015), die benadrukt dat onderwijs niet alleen gericht moet zijn op het overdragen van kennis, maar ook op het ontwikkelen van de capaciteiten van kinderen om zich als gelijkwaardige burgers in een samenleving te kunnen bewegen. Het uitgaan van verschillen betekent ook dat kinderen van en aan elkaar kunnen leren. De kracht van de stamgroep komt tot uiting doordat kinderen leren van andere kinderen en van de stamgroepleider.

Duurzaam omgaan met de aarde, het milieu, de natuur en cultuur is een ander basisprincipe van het Jenaplan. Het Jenaplan legt een sterke nadruk op het ontwikkelen van ecologisch en cultureel bewustzijn bij kinderen. Dat vraagt om kennis over de natuur, milieu en cultuur, en vraagt om het ontwikkelen van een ethische verantwoordelijkheid voor de aarde en voor elkaar. Volgens Orr (1992) heeft onderwijs de verantwoordelijkheid om kinderen bewust te maken van hun ecologische voetafdruk en de gevolgen van hun handelen voor de planeet. De Jenaplanschool helpt kinderen begrijpen dat zij deel uitmaken van een gemeenschap, niet alleen van mensen, maar ook van de natuur en cultuur. Deze visie op duurzaamheid is ook een belangrijk aspect van het ontwikkelen van maatschappelijke verantwoordelijkheid.

Both (1997) stelt dat leren over natuur en milieu in de Jenaplanschool niet alleen draait om kennisoverdracht, maar ook om het ontwikkelen van een persoonlijke betrokkenheid bij het milieu en het belang van cultuur. Dit wordt concreet gemaakt door kinderen actief te betrekken bij duurzaamheidsprojecten, zoals het onderhouden van tuinen, het verminderen van afval of het leren over hernieuwbare energie. Velthausz en Winters (2014) benadrukken dat educatie voor duurzaamheid gaat over feiten en over het ontwikkelen van een bewuste houding ten aanzien van

de aarde en de cultuur. Kinderen leren zo respect voor de natuur en verschillende culturen te hebben, wat hen helpt om zich als wereldburgers te ontwikkelen.

Biesta (2015) breidt deze gedachte uit door te stellen dat duurzaamheid in het onderwijs zowel betrekking heeft op ecologische en milieukwesties, als op het ontwikkelen van een morele verantwoordelijkheid voor de wereld. In zijn werk over de rol van het onderwijs in het maatschappelijk leven, legt Biesta uit dat onderwijs kinderen niet alleen vaardigheden moet

Basisprincipes (versie 2024) - 3.

aanleren, maar hen ook moet leren verantwoordelijkheid te nemen voor de toekomst van hun planeet en samenleving.

Door deze benadering leren kinderen over de samenleving en worden ze actief betrokken bij het creëren van een rechtvaardige, vreedzame en duurzame wereld voor henzelf en anderen. Dit wordt versterkt door de gezamenlijke focus van de stamgroep op het ontwikkelen van ecologisch en cultureel besef, en de voortdurende betrokkenheid van de kinderen bij duurzame initiatieven binnen de gemeenschap.

Over de school

De school is de plek waar het Jenaplanconcept tot uitvoer wordt gebracht. Dat vraagt om inhoudelijke, pedagogisch-didactische en organisatorische principes.

Inhoudelijk

Kinderen groeien holistisch. Niet alleen de cognitieve prestaties bepalen het succes van de ontwikkeling van kinderen. Ook hun persoonlijke, fysiologische, sociale, culturele en creatieve groei zijn essentieel. Jenaplanonderwijs richt zich dan ook op de brede ontwikkeling van het kind: het hoofd, het hart en de handen.

Dat impliceert een pedagogische situatie: een kind moet zich geborgen voelen, goede relaties onderhouden met andere kinderen, stamgroepleiders en andere volwassenen. Een kind moet zich erkend voelen. Er moet sprake zijn van een veilig leef- en leerklimaat in de school. Zo kan het kind openstaan voor zelfontplooiing. Pas dan kan een kind tot leren komen, in sociaal-emotionele, fysiologische en cognitieve zin.

De groei van het kind moet ertoe bijdragen dat een kind leert aankomen in de samenleving (Biesta, 2015). Jenaplanonderwijs moet de kinderen niet volgens een vast patroon klaarstomen voor de bestaande samenleving, maar moet hen voorbereiden op participeren in de toekomstige samenleving. Dat vraagt dat kinderen creatief, emancipatoir, democratisch en kritisch leren denken en handelen, op basis van kennis van/over de samenleving.

Het Jenaplanonderwijs moet de kinderen helpen om zich goede communicatieve en sociale vaardigheden eigen te maken en een lerende houding ten opzichte van zichzelf, de ander en de samenleving te ontwikkelen. Dat doet het Jenaplanonderwijs door dicht bij elk kind te staan en in de groep de rust, regels en regelmaat te bewaken. Op die manier kunnen kinderen individueel groeien en leren ze om met elkaar te leren en te leven. We noemen dat een menselijk, professioneel klimaat (Both, 1997). De school is daarmee de plek waar je leert samenleven.

Pedagogisch-didactisch

De pedagogisch-didactische middelen geven het 'hoe' aan, van het hiervoor genoemde 'waarom' van het Jenaplanonderwijs. Samen spreken, spelen werken en vieren zijn basisactiviteiten die in hoge mate bijdragen aan die ontwikkeling van het kind. Inhoudelijk sluit dat onderwijs aan bij de belevingswereld van de kinderen, maar we zouden hen tekortdoen als we alleen bij die belevingswereld blijven. Kinderen moeten door stamgroepleiders gestimuleerd worden hun belevingswereld te verbreden en te verdiepen door aandacht te hebben voor (actuele) maatschappelijke vraagstukken.

Om zich te ontwikkelen moeten kinderen het initiatief kunnen nemen en zich verantwoordelijk voelen voor hun eigen ontwikkeling. Stamgroepleiders spelen daarin een begeleidende rol die soms het zelfstandig leren en werken stimuleert en op andere momenten als (volwassen) expert de sturing in handen neemt. De stamgroepleider beweegt zich dan in de *zone*

van naaste ontwikkeling (Vygotsky, 1933-34) en zet leermiddelen (*scaffolds*) in om het kind een volgende stap te laten zetten. Gesprek, interactie en samenwerken helpen de kinderen om tot nieuwe kennis en vaardigheden te komen. In het Jenaplanconcept wordt leren gezien als een sociaal(constructivistisch) proces: altijd samen met anderen, die soms gelijkwaardig zijn, soms zich verhouden als expert-beginner of als volwassene-kind.

Wereldoriëntatie, als hart van het onderwijs, biedt vele mogelijkheden om te werken aan de Jenaplanessenties: ondernemen, plannen, samenwerken, creëren, presenteren, reflecteren, verantwoorden, zorgen voor, communiceren, respecteren. Wereldoriëntatie geeft kinderen nieuwe kennis en het stimuleert kinderen om na te denken over de samenleving. De vormgeving van die onderwijsinhoud kan gedaan worden in ritmische afwisseling van gesprek, spel, werk en viering, kan door kinderen zelf geïnitieerd worden, maar kan ook vanuit de stamgroepleider sturing krijgen.

Basisprincipes (versie 2024) - 4.

Samen spelen en samen vieren helpen kinderen hun fantasie te ontwikkelen (creatief denken), leren hen dingen uit te proberen en daarop te reflecteren (wat werkt?) en leren hen samen te leven en te werken. De vieringen maken de verschillende talenten van de kinderen zichtbaar, ook in relatie tot gestelde doelen en zorgen voor een gemeenschapsgevoel binnen de school.

Organisatie

De heterogeniteit van een driejarige stamgroep, met daarin heterogene tafelgroepen is van cruciaal belang om gebruik te maken van verschillen en het samen leren en werken zo realistisch (lees: zoals in de samenleving) te maken. De heterogeniteit nodigt ook uit tot gesprek en interactie met kinderen in een andere ontwikkelingsfase. Op die manier wordt een kind ook niet vergeleken met een (toevallige) leeftijdsgenoot, maar kan de groei van het kind ten opzichte van zichzelf en gestelde doelen in beeld komen en blijven. Afhankelijk van de kwaliteiten van een kind, kan het een andere rol hebben in de heterogene groep. Ook hier speelt de visie dat leren een sociaal proces is, een belangrijke rol.

Die groei van het kind ten opzichte van zichzelf dient in de driehoek van het kind zelf, de ouders en de school te gebeuren. Daarbij staat het kind centraal, maar dat wil nog niet zeggen dat het kind de wet bepaalt. De interactie van kind, ouders en school draagt ertoe bij dat het kind groeit.

Het team

Dat wat het Jenaplanconcept voor de kinderen betekent, wil het ook voor het team zijn. Het team functioneert als een stamgroep. Dat vraagt dat het team openstaat voor verandering en dat flexibel denken en handelen wordt gestimuleerd. Dit sluit nauw aan bij het stimuleren en uitdagen om zichzelf te ontwikkelen en vraagt om een open, professionele cultuur van de stamgroepleiders en de hele organisatie (Velthausz & Winters, 2014). In het team draagt gedrag bij aan het bereiken van de doelen en ambities van de hele school, draagt gedrag bij aan het welbevinden van de collega zelf en draagt het bij aan een toename van het welbevinden van andere collega's. De literatuur noemt dat een professionele cultuur (Galenkamp & Schut, 2023). In zo'n goed samenwerkend en functionerend team als stamgroep respecteren en accepteren we elkaar, worden afspraken nagekomen en spreken we elkaar aan als dat nodig is. Uitgangspunt is dat we als mensen gelijkwaardig zijn, maar als professionals niet, omdat we andere rollen hebben in onze school. Petersen (1937) spreekt over de 'groepswet': een groep bestaat niet uit individuen tegenover/naast andere individuen, maar bestaat uit betrokken en verbonden mensen. De verantwoording wordt niet gelegd bij één lid, maar bij de gezamenlijke groep. Elk lid heeft daarin dan een gezamenlijke verantwoordelijkheid, maar ook een individuele verantwoordelijkheid om de groep optimaal te laten functioneren (Freudenthal & Van der Zanden, 1990).

Referenties

- Biesta, G. (2015), Het prachtige risico van onderwijs, Uitgeverij Phronese
- Both, K. (1997), *Jenaplan 21: Een concept voor Jenaplanonderwijs*. Zutphen, Stichting

Nederlandse Jenaplanvereniging.

- Freudenthal, S. Van der Zanden, H., (1990), hfdst. 2, *De leiding van het onderwijs I*, in Peter Petersen (1937), *Führungslehre des Unterrichts*. Zie digitale heruitgave 2024 op website NJPV.
- Galenkamp, H., Schut, J., 2023, *Handboek Professionele School. Focus op koers en gedrag*, Uitgeverij Pica.
- Orr, D. (1992). *Earth in Mind: On Education, Environment, and the Human Prospect*, Island Press.
- Petersen, P. (1985). *Het kleine Jenaplan*. Stichting Nederlandse Jenaplanvereniging.
- Velthausz, F., & Winters, H., (2014). *Jenaplan, school waar je leert samenleven*. Stichting Nederlandse Jenaplanvereniging.
- Vygotsky, L., *Play and its role in the Mental development of the Child* (1933), en *Thinking and Speech* (1934).
- Vygotsky, L., (1978), *Mind in society: The development of higher psychological processes*. Harvard University Press.